

Marcin Musioł
marcin.musiol@us.edu.pl
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Śląski
Katowice

Kształtowanie świata wartości dziecka wspomagane mediami

Wstęp

W starej, ale wciąż aktualnej maksymie „Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym...” nie chodzi tylko o kształtowanie wiedzy teoretycznej i umiejętności dziecka, ale także o kształtowanie dwóch pozostałych komponentów kompetencji, a więc jego postaw i nawyków. Dopiero efektywne kształtowanie tych czterech komponentów w pełni zaprocentuje w jego dorosłym życiu. Zwłaszcza postawy, ale w pewnej mierze także nawyki, są pochodną systemu aksjonormatywnego, a więc przestrzeganych norm i świata wartości człowieka – i to od najmłodszych jego lat. Istnieje wiele wartości i ich klasyfikacji. Mieczysław Łobocki do wartości preferowanych w wychowaniu zaliczył: altruizm, tolerancję, odpowiedzialność, wolność i sprawiedliwość [Łobocki, 2004, s. 108]. Ponadto do wartości często wymienianych jako te, które należy promować wśród dzieci należą także: Bóg, dobro, dobroczynność, godność, honor, kariera, miłość, piękno, praca, prawda, prawdomówność, praworządność, uczciwość, wiedza, wierność, zabawa, zdrowie, życie.

Rodzice i wychowawcy dzieci, podejmując działania mające kształtować u swych podopiecznych kompetencje selektywnego wyboru wartości, prowadzące do ich rozwoju moralnego i duchowego [Ruman, 2010, s. 199], powinni mieć świadomość postrzegania przez nie świata w sposób konkretny i obrazowy. W postrzeganiu tym pomocne bywają media, z których większość dzieci chętnie i bez oporów korzysta. Powinni oni jednocześnie być świadomi tego, że bezrefleksyjne i aksjologicznie obojętne korzystanie przez dziecko z mediów elektronicznych (szczególnie z Internetu) prowadzić może do powstawania antywartości, których nie można kwalifikować jako braku wartości, lecz należy patrzeć na nie jak na wartości negatywne, ujemne. Do znaczących antywartości związanych z korzystaniem z tych mediów należą intelektualne i duchowe zniewolenie, brak odpowiedzialności i fałsz [Morbiter, 2007, s. 303].

Kształtowanie świata wartości dziecka w wieku przedprzedszkolnym

Nim dziecko pójdzie do przedszkola, cały ciężar jego wychowania spoczywa na rodzicach i/lub innych opiekunach. Od ich działań zależą zatem pierwsze efekty widoczne w postawach i nawykach podopiecznego. To oni są pierwszymi (w subiektywnym znaczeniu) autorytetami w życiu dziecka, stają się więc dla niego modelami, których postępowanie naśladuje. Jest to działanie niesamodzielne, którego wzorem jest cudze postępowanie lub cudzy pogląd, dzięki czemu jest ono jedną z ważnych dróg uczenia się nowych czynności, przyswajania wiadomości, przekonań i postaw [Okoń, 1984, s. 192]. Dziecko ciągle uczy się, jak ma się zachowywać, współżyć z innymi. Uczy się tego przez

obserwację wszystkich, zarówno moralnych, jak i niemoralnych zachowań dorosłych, tego, jakich oni dokonują wyborów, jak zwracają się do innych ludzi, jak we wszystkich działaniach ujawniają swoje najgłębsze przekonania, poglądy, pragnienia, wartości [Coles, 1999, s. 19]. Dlatego w kształtowaniu świata wartości dziecka, zwłaszcza wartości moralnych, znaczenie ma zachowanie rodziców i opiekunów w zwykłych, codziennych zdarzeniach, których jest ono świadkiem.

Pierwszą i najważniejszą w rozwoju dziecka jest miłość rodziców. Jest to zarazem pierwsza wartość kształtująca się u niego od najmłodszych lat. Percepcja małego dziecka pozwala także na poznawanie w ten sposób dobra i akceptacji. Natomiast grzeczność – jako wartość – kształtowana jest najczęściej poprzez perswazję, a także nagradzanie i karanie. Wartością, która może pojawiać się w życiu dziecka poprzez świadome działania dorosłych jest także piękno. Mediami, które mogą wspomagać kształtowanie świata wartości małego dziecka są zwłaszcza materiały drukowane oraz telewizja. Po dokonaniu wyboru odpowiednich treści książek i po ich głośnym przeczytaniu dziecku, rodzice i opiekunowie mogą rozmawiać z nim i tłumaczyć mu postawy i motywy postępowania ich bohaterów, ukazywać dobro i zło, a także podkreślać zwycięstwo dobra nad złem [Musioł, 2013]. Ilustracje w wielu książkach wydawanych z myślą o najmłodszych mają często znaczną wartość artystyczną, co powinno inspirować dorosłych do zwracania uwagi dziecka na ich piękno, do inicjowania rozmowy z dzieckiem o wyglądzie bohaterów, o użytych w ilustracji kolorach.

Programami telewizyjnymi, którymi zainteresowane jest małe dziecko są najczęściej filmy animowane, powszechnie zwane bajkami. W przypadku wielu z tych filmów określenie „bajka” stosowane jest na wyrost, gdyż nie posiadają one cech charakterystycznych dla tego gatunku: nie pouczają, nie dają wskazówek, nie posiadają puenty.

Dorośli, podejmując decyzję o wyborze bajki czy baśni dla swego małego podopiecznego, niezależnie od jej medialnej postaci, czy to w formie ilustrowanej książki, czy też jej filmowej adaptacji powinni wybierać te wersje, w których drastyczne, a często kluczowe dla fabuły zdarzenia (np. zastrzelenie wilka przez leśniczego, rozprucie jego brzucha i uwolnienie Czerwonego Kapturka i babci lub zamknięcie złej Baby Jagi w piecu przez Małgosię) są ukazane w jak najłagodniejszy sposób lub tylko wspomniane bez ich wizualizacji. W przeciwnym razie dorosłemu będzie trudno wyjaśnić dziecku relatywizm w ocenie postępowania uczestników danego zdarzenia.

Kształtowanie świata wartości dziecka w wieku przedszkolnym

Gdy dziecko przekroczy próg przedszkola, grono osób oddziałujących na jego świat wartości powiększa się o nauczycielkę tegoż przedszkola i innych wychowanków w grupie przedszkolnej. Istotne znaczenie nie tylko dla kształtowania świata wartości dziecka, ale dla przebiegu całego procesu wychowania ma odpowiednia współpraca między rodzicami i/lub innymi opiekunami dziecka a tą nauczycielką.

Sama nazwa „wychowanie przedszkolne” wskazuje na konieczność zachowania w nim prymatu procesu wychowania nad procesem dydaktycznym. W podstawie programowej tego wychowania [Rozporządzenie Ministra... z dnia 23 grudnia 2008 r.] zapisano kilka celów, które bezpośrednio lub pośrednio dotyczą wychowania. Są to:

- budowanie systemu wartości, w tym wychowywanie dzieci tak, żeby lepiej orientowały się w tym, co jest dobre, a co złe (punkt 2);
- rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, które są niezbędne w poprawnych relacjach z dziećmi i dorosłymi (punkt 4);
- wprowadzenie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiadania się poprzez muzykę, małe formy teatralne oraz sztuki plastyczne (punkt 8);
- kształtowanie u dzieci poczucia przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz postawy patriotycznej (punkt 9).

W 2012 r. wspólnie z dr. Tomaszem Hukiem przeprowadzono badania sondażowe wśród ekspertów wychowania przedszkolnego w 46 katowickich przedszkolach [Musioł, 2013]. Opinie badanych dotyczące postaw, które kształtowane są wśród dzieci w wieku przedszkolnym zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Postawy kształtowane wśród dzieci w przedszkolu

Postawy	Liczba badanych [%]
Tolerancja	89
Postawy proekologiczne	89
Postawy poznawcze	76
Postawy patriotyczne	70
Postawy prorodzinne	65
Uwrażliwienie na agresję	63
Asertywność	39
Altruizm	20
Postawy religijne	7

Do postaw kształtowanych wśród dzieci w wieku przedszkolnym jedna z indagowanych osób dopisała postawy prozdrowotne, a żadna nie wskazała postawy uległej. Kształtowanie pożądanых postaw w przedszkolu wspomagane może być mediami, zarówno prostymi, jak i złożonymi. W tabeli nr 2 zestawiono wypowiedzi ankietowanych dotyczące wartości przedstawianych wychowankom w przedszkolu z wykorzystaniem przekazów medialnych. Warto zwrócić uwagę na tolerancję, która celowo w jednym pytaniu została zakwalifikowana jako postawa, a w innym jako wartość. Różnica 35 punktów procentowych między kształtowaniem postawy tolerancji (tabela 1) a wykorzystaniem mediów w jej promowaniu jako wartości (tabela 2), świadczy o niedocenianiu w wychowaniu przedszkolnym możliwości wykorzystywania mediów w procesie wychowania dziecka.

Tabela 2. Wartości przedstawiane wychowankom w przedszkolu wspomagane przekazami medialnymi

Wartości	Liczba badanych [%]
Tolerancja	54
Dobro	50
Zdrowie	41
Uczciwość	26
Piękno	26
Sprawiedliwość	24
Wiedza	20
Prawda	16
Miłość	9
Praca	9
Życie	7

Wśród wartości omawianych z wychowankami w przedszkolu z wykorzystaniem przekazów medialnych ankietowani wskazali także Boga i karierę (po 2%). Żaden z nich nie wskazał altruizmu, wolności, honoru, praworządności, godności i wierności. W omawianiu tych wartości pomocne nauczycielom mogą być wybrane cechy bohaterów medialnych. Opinie ekspertów dotyczące tych cech zestawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Cechy bohaterów medialnych omawiane w trakcie zajęć z wychowankami

Cecha bohatera medialnego	Liczba badanych [%]
Dobroć	70
Agresja	50
Uczciwość	41
Odwaga	39
Grzeczność	28
Mądrość	26
Ostrożność	26
Odpowiedzialność	22
Lenistwo	20
Rozsądek	15
Patriotyzm	13
Uprzejmość	13
Skromność	9

Badani wskazali także cierpliwość i tchórzostwo (po 7%), łagodność, spryt, upór, pychę, brutalność (po 4%) oraz chytryść, gadatliwość, niecierpliwość, nikczemność, optymizm, roztropność, takt i wyobraźnię (po 2%). Żadna z diagnozowanych osób nie wskazała ambicji, cynizmu, egoizmu, fanatyzmu, hipokryzji, inteligencji, kokieterii,

konformizmu, obłudy, perfidii, pesymizmu, pruderii, próżności, wdzięku i wspaniałomyślności.

W promowaniu norm i wartości w przedszkolu wykorzystywane są bajki i opowiadania w formie werbalnej (bywają wspomagane mediami prostymi lub złożonymi) albo w postaci filmów animowanych lub fabularnych. O skuteczności wykorzystywania materiałów medialnych decydują m.in. metodyczne działania nauczyciela, w tym przygotowanie dziecka do odbioru danego komunikatu oraz omówienie jego istoty.

Składową wychowania dziecka jest kształtowanie postaw i nawyków, a zatem także kształtowanie jego świata wartości, dlatego należy podejmować dyskusje nad potrzebą i możliwościami jeszcze szerszego promowania norm i wartości w wychowaniu przedszkolnym.

Po powrocie dziecka z przedszkola do domu rolę organizatora jego czasu przejmują rodzice i/lub inni opiekunowie. Powinni oni mieć świadomość zarówno pozytywnego, jak i negatywnego oddziaływania mediów na używające je dziecko oraz tego, że nabywa ono coraz większych kompetencji w samodzielnym korzystaniu z tych mediów (niestety, zwłaszcza w zakresie ich obsługi, a nie oceny wartości komunikatów medialnych). Świadomość ta uzasadnia podejmowanie przez dorosłych działań mających na celu skuteczną kontrolę nad poczynaniami medialnymi ich podopiecznego i zapewnienie mu maksymalnego bezpieczeństwa. Wiele przekazów medialnych wybieranych przez dziecko za zgodą rodziców lub opiekunów, albo celowo przez nich dobranych, może być wykorzystywanych do prowadzenia z dzieckiem rozmów o uznanych społecznie normach i wartościach.

Kształtowanie świata wartości dziecka w młodszym wieku szkolnym

Podobnie, jak w przypadku edukacji przedszkolnej, tak i w Podstawie Programowej kształcenia ogólnego dla edukacji wczesnoszkolnej [*Rozporządzenie Ministra...* z dnia 23 grudnia 2008] zapisano cele dotyczące procesu wychowania. Już we wstępie czytamy: *szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój [...], etyczny. Zalecenie kształtowania różnorodnych wartości wyodrębnić można w celach różnych edukacji realizowanych w kształceniu wczesnoszkolnym, np. w edukacji technicznej wartością taką jest praca, a w wychowaniu fizycznym – zdrowie. Obligatoryjnym rodzajem edukacji w tym kształceniu jest etyka, a w jej ramach realizowanie celów i treści związanych z wartościami, m.in. grzecznością, prawdomównością, cudzą własnością, pomocą innym, skromnością, równością, szacunkiem, przyjaźnią.*

W wieku 6-10 lat następuje znaczący rozwój wielu sfer dziecka, w tym jego procesów poznawczych. Dziecko jest w stanie zrozumieć znaczenie coraz większej liczby wartości, np. w wypowiedziach dzieci w tym wieku rozróżnić można dwie podstawowe relacje miłości: miłość własną – kształtowaną i odczuwaną w kontaktach z najbliższymi – rodzicami, rodzeństwem i miłość skierowaną ku innym – miłość bliźniego, miłość bliższego i dalszego otoczenia, ojczyzny [Ogrodzka-Mazur, 2010, s. 148].

Mediami drukowanymi, wykorzystywanymi w pracy z dzieckiem wczesnoszkolnym są podręczniki szkolne i lektury. Polecenia i zadania w tych podręcznikach mobilizują ucznia do zwracania uwagi na świat wartości, wyboru oraz oceny ich hierarchizowania [Klajmon-

Lech, 2010, s. 174]. Wyboru kanonu lektur Minister Edukacji Narodowej powinien dokonywać m.in. w oparciu o wartości, które w nich są promowane. Omawianie wartości z dziećmi w tym wieku wspomagane może być również programami i filmami edukacyjnymi. Obligatoryjne w edukacji wczesnoszkolnej są zajęcia komputerowe, w ramach których nauczyciel ucząc korzystania z mediów elektronicznych ma możliwości koncentrowania się także na ich kontekście aksjologicznym.

Dziecko w tym wieku korzysta z coraz większej gamy usług medialnych poza szkołą. Do obowiązków jego rodziców i prawnych opiekunów należy zatem nie tylko dobór przekazów medialnych wspomagających kształtowanie świata wartości podopiecznego, ale także podejmowanie działań zwiększających jego bezpieczeństwo podczas korzystania z mediów, w tym ograniczanie kontaktów z antywartościami.

Przygotowanie rodziców i nauczycieli do kształtowania świata wartości dziecka wspomagane mediami

Skuteczność wielu działań wychowawczych w zakresie kształtowania świata wartości dziecka, także wspomagane mediami, zależy nie tylko od zachowań dorosłych będących modelami, które ono naśladuje bezpośrednio lub poprzez przejęcie symbolicznych równoważników zachowania modelu, ale także od kompetencji, w tym od wiedzy o samych wartościach, wiedzy i umiejętności ich przekazania dziecku, wiedzy o wartościach zawartych w przekazach medialnych, wiedzy o antywartościach.

Nauczyciele powinni owe kompetencje nabyć w procesach kształcenia i dokształcania. W badaniach prowadzonych wśród studentów kierunku pedagogika na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego (N=107) do przedmiotów, w ramach których omawiane są normy i wartości moralne diagnozowani zaliczali teorię wychowania, etykę oraz pedagogikę ogólną. Do przedmiotów, na których omawiane są normy i wartości związane z obyczajami najczęściej wymieniali oni: antropologię kulturową, pedagogikę ogólną, teorię wychowania i socjologię oraz edukację muzyczną z metodyką jej nauczania i edukację plastyczną z metodyką jej nauczania. Wśród przedmiotów, w ramach których omawiane są normy i wartości prawne respondenci najczęściej wymieniali podstawy prawne i pracę oświatową. Natomiast do przedmiotów, w ramach których omawiane są normy i wartości estetyczne najczęściej wymieniali oni: edukację plastyczną, edukację muzyczną, edukację społeczno-środowiskową i edukację techniczną z metodykami nauczania tych edukacji [Musioł, 2010, s. 77].

Oprócz opisanych norm i wartości w każdym rodzaju edukacji można lansować inne, charakterystyczne dla niej, np. w zakresie edukacji społeczno-środowiskowej mogą to być normy zachowań społecznych (Budniak, 2009, s. 112-114) oraz normy zachowań ekologicznych (Budniak, 2009, s. 203-210).

Pożądaną jest zatem sytuacja, w której cele edukacyjne związane z wartościami i normami oraz możliwościami ich kształtowania u dziecka czy nastolatka, realizowane byłyby wśród przyszłych nauczycieli w ramach przedmiotu aksjologia.

Natomiast zachowania rodziców i innych opiekunów dziecka, a także poziom ich kompetencji przydatnych w procesie kształtowania świata wartości dziecka (ewentualnie ich brak) w znacznym stopniu uzależnione są od doświadczeń z ich domów rodzinnych,

a to bywa niewystarczające. Dlatego istnieje potrzeba pedagogizacji rodziny w zakresie wartości i norm oraz ich wpajania dzieciom od najmłodszych lat.

Największą trudnością w pedagogizacji wychowującej małe dzieci jest brak instytucji, w której działania pedagogizujące mogłyby być realizowane. Dlatego dla tej grupy rodziców i prawnych opiekunów najbardziej przydatne są materiały pedagogizujące w postaci drukowanej i e-pedagogizacji, w której wykorzystywane mogą być poczta elektroniczna, strony internetowe lub platformy e-learningowe.

Natomiast dla rodziców i prawnych opiekunów dzieci w wieku przedszkolnym i w młodszym wieku szkolnym pedagogizacja może być organizowana w placówce, do której dziecko uczęszcza. Najlepszą okazją do tego organizowania są spotkania nauczyciela – wychowawcy z rodzicami. Pedagogizacja może być realizowana bądź przez samego nauczyciela, bądź też przez zaproszonego eksperta. Uczestniczenie w takich działaniach jest dobrowolne, dlatego zarówno tematyka, jak i sposób jej realizacji powinny być atrakcyjne dla ich uczestników. W gronie rodziców i prawnych opiekunów dzieci w młodszym wieku szkolnym poddanych badaniom sondażowym (N=136), „tak” dla uczestniczenia w działaniach pedagogizujących na temat wpływu materiałów drukowanych (książek, czasopism) na kształtowanie świata wartości dziecka zaznaczyło 61,8% ankietowanych, a w działaniach na temat wpływu muzyki na kształtowanie tego świata uczyniło to 65,1% respondentów [Musioł, 2013]. Z wielkim prawdopodobieństwem można założyć, że w każdej grupie rodziców i prawnych opiekunów znajdują się niechętni do uczestniczenia w działaniach pedagogizujących rodzinę, a jednym z zadań pedagogizującego lub organizującego pedagogizację jest ich zmotywowanie, najlepiej poprzez przekonywanie o ważności zagadnień poruszanych podczas tych działań.

Podsumowanie

Odpowiednio wyselekcjonowane przekazy medialne mogą wspomagać działania wychowawcze, także mające na celu kształtowanie świat wartości dziecka, podejmowane przez rodziców, innych opiekunów i nauczycieli. Selekcja tychże przekazów obejmuje z jednej strony ich treści i formę, z drugiej możliwości percepcyjne dziecka. Im dziecko jest starsze, tym poszerza się nie tylko wachlarz wartości, które może ono zrozumieć i wkomponować w swój świat wartości, ale także mediów, z których ono korzysta. Dorośli powinni jednak przy tym mieć na uwadze to, że niewłaściwe korzystanie przez dziecko z przekazów medialnych może prowadzić do przyjmowania przez nie wartości negatywnych.

Nauczyciele powinni nabyć kompetencje potrzebne do kształtowania świata wartości dziecka wspomagane go mediami w trakcie ich kształcenia i doksztalcania, a rodzice i inni opiekunowie podczas działań pedagogizujących rodzinę oraz za pomocą materiałów pedagogizujących, w tym materiałów do e-pedagogizacji.

Bibliografia

Budniak A.: *Edukacja społeczno-przyrodnicza dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009

Coles R.: *Inteligencja moralna dzieci*. Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 1999

- Łobocki M.: *Teoria wychowania w zarysie*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004
- Klajmon-Lech U.: *Wartości przekazywane w podręcznikach do edukacji zintegrowanej*. [W:] *Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy*. Red. nauk. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gadzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Cieszyn–Kraków 2010
- Morbitzer J.: *Edukacja wspierana komputerowo a humanistyczne wartości pedagogiki*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007
- Musiół M.: *Akademický učiteľ a axio-normatívny systém študentov odboru pedagogika*. [W:] *Quo vadis vysokoškolská pedagogika. Minulosť, súčasnosť a budúcnosť vysokoškolskej pedagogiky*. Red. nauk. J. Danek. Wydawca: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Trnava 2010
- Musiół M.: *Pedagogizacja medialna rodziny. Zakres – uwarunkowania – dylematy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013 [w druku]
- Ogrodzka-Mazur E.: *Miłość w językowym obrazie świata wartości preferowanych przez dzieci żyjące w środowiskach zróżnicowanych kulturowo*. [W:] *Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy*. Red. nauk. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gadzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Cieszyn – Kraków 2010
- Okoń W.: *Słownik Pedagogiczny*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*
- Ruman N. M.: *Wartości w edukacji i katechizacji małego dziecka. Rozważania filozoficzno-teologiczne*. [W:] *Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy*. Red. nauk. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gadzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Cieszyn – Kraków 2010